

ЛЮТИЙ
2023

ДИТЯЧА БІДНІСТЬ: прогнозні оцінки впливу війни на стан домогосподарств з дітьми

У аналітичній записці викладено прогнозні оцінки впливу війни на бідність домогосподарств з дітьми та короткий огляд ситуації. Більш ґрунтовне дослідження «Бідність та нерівні можливості дітей в Україні» (2021), яке містить визначення термінів бідності, висвітлення ключових тенденцій до 2022 р., викладення основних проблем бідності наведено за посиланням: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14771/file>

Ця публікація базується на широкому колі інформаційних, аналітичних та статистичних матеріалів і підсумках експертних обговорень, що були ініційовані Представництвом ЮНІСЕФ в Україні та Національною академією наук України, насамперед Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи. Відкрита дискусія та обмін даними й аналітичними матеріалами між основними організаціями, залученими до аналізу проблем бідності та прогнозування її тенденцій (урядовими установами, міжнародними організаціями, науково-дослідними інститутами, аналітичними центрами, недержавними організаціями тощо), сприятиме удосконаленню процесу прийняття управлінських рішень через його забезпечення об'єктивними оцінками.

Авторський колектив: Л. Черенько, В. Саріогло.

У публікації використані фото із фотобанку ЮНІСЕФ в Україні.

Цю публікацію підготовлено за сприяння Представництва Дитячого Фонду ООН в Україні. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ЮНІСЕФ в Україні.

Зміст

Резюме.....	2
Вступ.....	2
Як війна впливає на бідність дітей в Україні.....	4
Які категорії населення є новими бідними та найбільш вразливими?.....	6
Джерела даних і методологія оцінювання бідності	7
Висновки та рекомендації.....	8
Додаток. Тенденції бідності у 2016–2021 рр.....	9

Список скорочень

ВВП	валовий внутрішній продукт
Держстат	Державна служба статистики України
ІДСД	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України
ІСЦ	індекс споживчих цін
ОУЖД	щоквартальне обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Держстат
РФ	Російська Федерація
COVID-19	пандемія гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2
ВПО	внутрішньо переміщені особи

Резюме

1. Повномасштабна війна в Україні, що розпочалася 24 лютого 2022 року, зумовила різке скорочення доходів домогосподарств та призвела до значного зростання бідності, особливо дитячої. Раптова бідність¹ досягла значних масштабів через загибель та травмування мирного населення, втрату майна, руйнування житлового фонду та інфраструктури населених пунктів, проблем з енергопостачанням, опаленням, водопостачанням і обмеженням доступу до базових соціальних послуг. Зросли масштаби багатовимірної бідності, діти країни відчули обмеження прав на безпеку, освіту, охорону здоров'я, розвиток і нормальне дитинство.
2. Вплив війни на бідність домогосподарств, за оцінками, буде значним: передбачається, що рівень бідності зросте з 39,1% у 2021 році до 60,2% у 2022 році.
3. За експертними прогнозними оцінками, частка дітей, які опинилися за межею бідності у 2022 році, збільшилась з 43,2% до 65,2%.
4. Внаслідок війни виникла ситуація, коли окремі категорії відносно благополучних домогосподарств опинилися за межею бідності, в той час, як ті групи, що вже перебували за межею бідності до війни, опинилися за межею крайньої бідності, тобто на межі виживання.
5. Серед найбільш вразливих внаслідок війни – домогосподарства, які постраждали від руйнування житла та інфраструктури й від раптового переміщення, та ті домогосподарства, які залишилися без доходів.
6. Найбільшого негативного впливу зазнають домогосподарства, які традиційно мають високу вразливість до бідності, а також домогосподарства, які найбільше постраждали внаслідок війни :

Вразливі внаслідок війни	Традиційно вразливі
<ul style="list-style-type: none"> • домогосподарства, які найбільш гостро відчули наслідки війни (які лишилися членів родини, житла, майна, доступу до базових послуг); • домогосподарства з дітьми, які перебувають на деокупованих територіях, прифронтових територіях, територіях, які постійно зазнають обстрілів тощо; • домогосподарства з дітьми, які найбільш страждають від відсутності базових комунальних послуг (електроенергії, водопостачання, теплопостачання тощо); • домогосподарства з дітьми, які є внутрішньо переміщеними; 	<ul style="list-style-type: none"> • домогосподарства з дітьми з інвалідністю; • домогосподарства з трьома та більше дітьми; • самотні батьки з дітьми; • домогосподарства з дітьми до трьох років.

7. Соціально-економічна політика в цей критичний час має ґрунтуватися на належній доказовій базі, а обмежені ресурси використовуватися максимально ефективно. Науково обґрунтовані оцінки бідності та збір даних для оцінки бідності має величезне значення для прийняття управлінських рішень у сфері політики подолання бідності та надання гуманітарної допомоги. Своєчасна цільова підтримка має насамперед надаватися тим, хто найбільше на неї потребує.
8. Наразі в Україні існує нагальна потреба в ґрунтовних оцінках масштабів бідності, для чого необхідно забезпечити наявність надійних репрезентативних даних. Це вимагає системного збору дезагрегованих даних щодо розміщення, доходів та умов життя домогосподарств під час воєнного стану за встановленою методологією.

Вступ

Після 24 лютого 2022 р. внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну впродовж кількох тижнів мільйони людей втратили свої домівки та засоби існування. Якщо у січні 2022 року в Україні було 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб, то станом на січень 2023 р. статус ВПО отримали 5,35 млн громадян за даними МОМ², і біля 5 млн за даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України³. За відносно короткий час Україна понесла значні втрати. Війна змінила всі аспекти життя людей – ринки праці, інфраструктуру населених пунктів, системи охорони здоров'я, сферу освіти, перетворивши деякі з розвинених міст України на безлюдні та зруйновані території. Кількість жертв серед цивільного населення зростає, мільйони людей страждають від обстрілів та наслідків руйнування інфраструктури, за 2022 рік

¹ Раптова бідність – втрата основних джерел доходів та/або майна за короткий проміжок часу внаслідок хвороби, смерті членів сім'ї або масштабних потрясінь.

² Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 12 (16 – 23 January 2023) | Displacement Tracking Matrix (iom.int)

³ <https://minre.gov.ua/news/vyplaty-shchomislyachnoyi-dopomogy-na-prozhyvannya-vpo-hto-maye-pravo>

ВВП за попередніми оцінками Мінекономіки скоротився на 30,4%⁴ а за оцінками міжнародних організацій – на 35%⁵, рівень інфляції (індекс споживчих цін) становить 26,6%⁶, поточні прямі збитки завдані інфраструктурі України сягають 135,9 млрд дол. США⁷.

Наразі ключовою проблемою в Україні є раптова бідність внаслідок різкого погіршення умов життя, що найбільш боляче відчувають домогосподарства з дітьми. Раптова бідність згодом може набути ознак сталої або хронічної бідності внаслідок негативного прямого чи опосередкованого впливу війни на життя людей.

Це відбувається через:

- втрати населенням нерухомого та іншого майна;
- руйнування будівель, об'єктів соціальної інфраструктури та систем життєзабезпечення;
- руйнування транспортної інфраструктури та систем зв'язку та комунікацій;
- ускладнення забезпечення населення необхідними комунальними послугами, медичним, соціальними та освітніми послугами тощо;
- економічний занепад та зростання безробіття внаслідок закриття або фізичного знищення підприємств, зниження їх потужності, розриву економічних зв'язків;
- зниження купівельної спроможності населення внаслідок зменшення реальних доходів та зростання цін;
- погіршення стану навколишнього природного середовища тощо.

Спад виробництва, масове згорання малого і середнього бізнесу, релокація підприємств призвели до широкомасштабного скорочення кількості робочих місць, особливо в регіонах, розташованих у близькості до військових дій. Системними негативними чинниками погіршення умов життя практично усього населення країни стали відсутність почуття безпеки, підвищення цін, особливо на продовольчі товари, звуження джерел доходів, відключення електроенергії, водо- і тепlopостачання, навантаження на об'єкти інфраструктури, обмеження доступності послуг соціальної сфери, перехід на дистанційне навчання дітей та проблеми з отриманням якісних медичних послуг.

Методологічна вставка

Абсолютна бідність – нестача коштів для задоволення потреб на мінімальному рівні, який визначається законодавчо або методологічно на основі нормативів споживання базових товарів та послуг.

Абсолютна межа бідності – вартість визначеного кількісно набору товарів та послуг, найчастіше у вигляді споживчого кошику.

Прожитковий мінімум в Україні (ПМ) – класичний приклад споживчого кошику, визначається як вартість набору товарів та послуг в середньому на одну особу. Законодавчо затверджується щорічно в бюджеті на наступний рік.

Фактичний прожитковий мінімум (ФПМ) – вартість набору товарів та послуг прожиткового мінімуму у фактичних цінах ринку. В Україні з 2014 року величина ФПМ стала суттєво перевищувати величину ПМ, затверджену в бюджеті, через відсутність своєчасного коригування відповідно до індексу споживчих цін. У 2021 році розмір ФПМ в середньому на одну особу за місяць становив 4 311 грн., а розмір ПМ в середньому на особу на місяць – 2 250 грн.

Критерій бідності для даного дослідження – еквівалентні витрати в домогосподарстві нижче фактичного прожиткового мінімуму на одну особу.

Еквівалентні витрати в домогосподарстві – витрати в середньому на одну особу з коефіцієнтом 1,0; 0,7; 0,7, де першому члену домогосподарства присвоюється коефіцієнт 1,0, а решті дорослим та дітям – по 0,7.

Раптова бідність – втрата основних джерел доходів та/або майна за короткий проміжок часу внаслідок хвороби, смерті членів сім'ї або масштабних потрясінь

Технічне зауваження

Оцінки впливу війни в Україні на монетарну бідність у 2022 та 2023 роках ґрунтуються на прогнозах тенденцій зменшення доходів домогосподарств та на даних ОУЖД за 2021 рік, останній довоєнний рік. Оцінки здійснені згідно національного визначення бідності за абсолютним критерієм (еквівалентні витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму на одну особу, який у 2022 році оціночно складає 5 458 грн на особу на місяць).

⁴ <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno>

⁵ <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/38098/FullReport.pdf>

⁶ <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

⁷ <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/>

Як війна впливає на бідність дітей в Україні

За період 2016-2021 років в Україні, незважаючи на пандемію коронавірусу, сформувався чіткий тренд до зменшення масштабів абсолютної бідності – за шість років рівень бідності за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму знизився з 58,6% до 39,1%. Для домогосподарств з дітьми був характерний загальноукраїнський тренд, а темп зниження бідності перевищував середній по країні.

Війна зумовила різке скорочення доходів домогосподарств та призвела до критичного зростання раптової бідності, особливо дитячої.

На основі сценарію найбільш імовірного розвитку соціально-економічних процесів (Вставка 1), у 2022 році в Україні очікується суттєве зростання рівня бідності: показник зросте з 39,1% у 2021 році до 60,2% у 2022-му (Рис. 1). Тобто бідність зросте майже у півтора рази (за абсолютним критерієм) або на 21 відсотковий пункт.

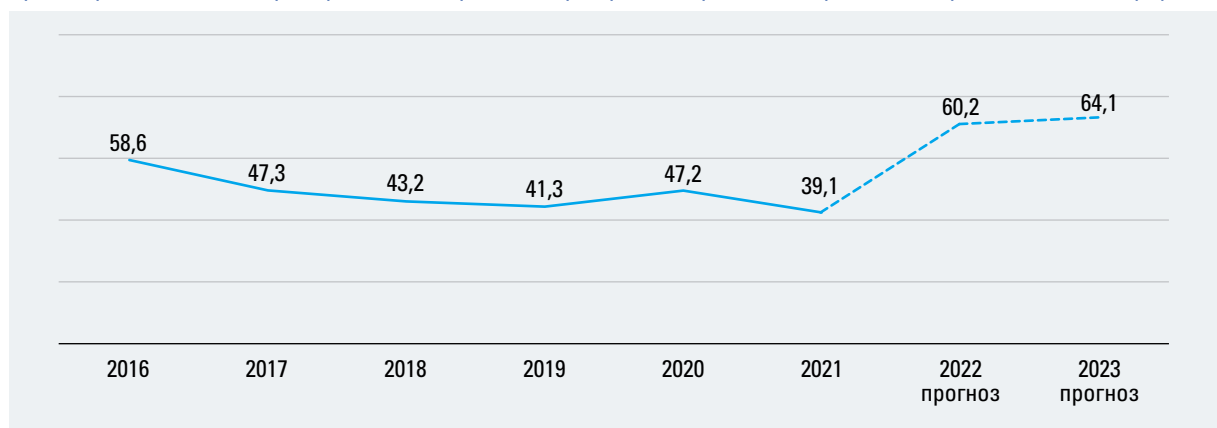
Вставка 1

У 2022 році очікується, за оцінками:

- зниження номінального ВВП на 13%: з 5 459,6 млрд грн у 2021 р.⁸ до 4 727,6 млрд грн у 2022-му⁹;
- зростання ІСЦ на 26,6%¹⁰;
- межа бідності відповідно складе 5 458 грн на особу на місяць (проти 4 311 грн у 2021 році);
- мінімальні державні гарантії – відповідно до закладених у бюджеті на 2022 рік: мінімальна зарплата 6 550 грн в середньому за місяць; мінімальна пенсія – 1 986 грн в середньому за місяць;
- номінальна середня заробітна плата в Україні у 2022 році оціночно залишиться у межах значень 2021 року (14 025 грн у 2022 році проти 14 014 грн у 2021-му¹¹). Проте, середня зарплата для різних груп регіонів по відношенню до 2021 року матиме різне значення: 1,18 (найменш постраждали), 1,00 (середньо постраждали) та 0,60 (найбільш постраждали);
- середня пенсія – 4 492 грн на місяць¹²;
- доходи, відмінні від зарплати та соціальних трансфертів, зміняться по відношенню до 2021 року в середньому відповідно до темпів ВВП, але з урахуванням групи регіонів¹³ (відповідно 1,10; 0,84; 0,60);
- соціальна допомога у номінальному виразі в цілому зросте, проте по різному зміниться відповідно до групи регіонів: у 2022 році темп до 2021 року становитиме: 0,94; 1,30; 1,58 (більший темп зростання закладений для більш постраждалих регіонів, оскільки у вибірці 2021 року ВПО територіально залишаються у регіонах проживання до 24 лютого 2022 року).

Рис. 1

Прогноз рівня бідності в Україні у 2022 та 2023 роках (за критерієм «витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму»),%

Джерело: розрахунки ІДСД НАН України за мікроданими ОУЖД

⁸ https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/vvp_kv/vvpf_21_ue.xls

⁹ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>

¹⁰ <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

¹¹ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>

¹² <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/2022-dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/>

¹³ Група найменш постраждалих регіонів: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька; група середньо постраждалих регіонів: Дніпропетровська, м. Київ, Київська, Сумська, Чернігівська; група найбільш постраждалих регіонів: Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська, Херсонська

У 2023 році Законом «Про Державний бюджет України на 2023 рік»¹⁴ передбачається певне покращення економічної ситуації, що сприятиме зростанню доходів населення, насамперед, за рахунок заробітної плати: у бюджеті на 2023 рік закладено показник середньої номінальної заробітної плати на рівні 18 261 грн на місяць, що на 30,2% перевищить рівень 2022 року. З березня 2023 року урядом заплановано індексацію пенсій. (Вставка 2).

Вставка 2

у 2023 році прогнозується:

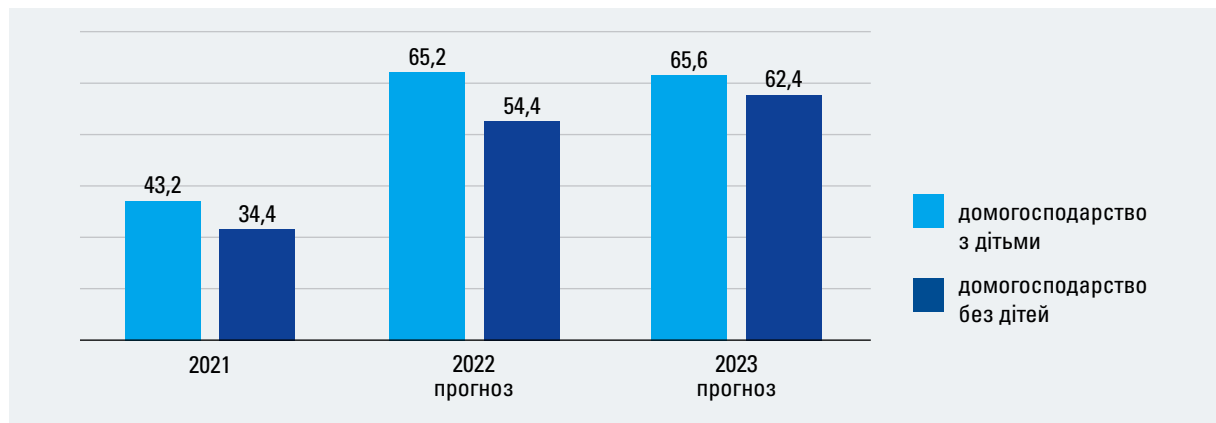
- зростання ВВП: номінальний +132,8%¹⁵;
- зростання ІСЦ на 28%;
- межа бідності відповідно складе 6 986 грн на особу на місяць (проти 5 458 грн у 2022 році);
- мінімальні державні гарантії відповідно до закладених у бюджеті на 2023 рік (мінімальна зарплата 6 700 грн, мінімальна пенсія – 2 093 грн на місяць; рівень забезпечення ПМ для виплати соціальної допомоги – на рівні 2022 року);
- середня номінальна заробітна плата: 18 261 грн¹⁶ (зростання у номінальному виразі на 30,2%);
- середня пенсія: (з урахуванням індексації з 1.03.23 р.) зросте за рік на 4,5%;
- доходи, відмінні від зарплати та соціальних трансфертів, зміняться в середньому відповідно до темпів ВВП (зростання у номінальному виразі на 32,8%).

Навіть за доволі оптимістичного економічного сценарію, закладеного в бюджет цей рік, рівень бідності у 2023 році не вдасться зменшити, він фактично зросте до 64,1%. Це означає, що дві третини громадян України будуть жити на межі або за межею бідності у 2023 році.

Серед домогосподарств з дітьми бідність буде вищою – очікується, що за підсумками 2022 року витрати будуть нижчими за фактичний прожитковий мінімум у 65,2% домогосподарств з дітьми (Рис. 2). У 2023 році передбачається збереження значень з незначним зростанням показника рівня бідності по групі домогосподарств з дітьми з 65,2 до 65,6%.

Рис. 2

Прогноз рівня бідності в домогосподарствах з дітьми та без дітей у 2022 та 2023 роках (за критерієм «витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму»),%

Джерело: розрахунки ІДСД НАН України за мікроданими ОУЖД

У 2022 році внаслідок війни частка бідних українських дітей суттєво зросла. Якщо у 2021 році до категорії бідних відносилось 43,2% дітей, то у 2022 році їх частка, за оцінками, зросте до 65,2%.

Півтораразове збільшення контингенту бідних дітей створює серйозний виклик для системи соціального захисту країни. Відсутність належного задоволення ключових потреб дітей впродовж тривалого періоду призведе до погіршення людського потенціалу країни в майбутньому.

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

¹⁵ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>

¹⁶ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>

▼ Які категорії населення є новими бідними та найбільш вразливими?

Діти традиційно є найбільш вразливою до бідності категорією населення в Україні, тому війна більшою мірою вплинула саме на домогосподарства з дітьми. Зростання монетарної бідності є безпрецедентним. Крім того, очікується значне збільшення масштабів немонетарної бідності, як через обмежені споживчі можливості, так і через руйнацію та занепад інфраструктури населених пунктів на значних територіях країни.

Найбільш постраждалими внаслідок війни у 2022 році є не лише традиційно вразливі до бідності категорії сімей з дітьми, але й ті, які постраждали безпосередньо через військові дії:

Вразливі внаслідок війни

- домогосподарства, які найбільш гостро відчули наслідки війни (які лишилися членів родини, житла, майна, доступу до базових послуг);
- домогосподарства з дітьми, які перебувають на деокупованих територіях, територіях, близьких до лінії активних бойових дій;
- домогосподарства з дітьми, які страждають від відсутності базових комунальних послуг (електроенергії, водопостачання, тепlopостачання тощо);
- домогосподарства з дітьми, з числа ВПО (серед ВПО можна виокремити такі три групи домогосподарств з дітьми:
 - (1) ВПО, які у процесі переміщення (транзит);
 - (2) ВПО, які тимчасово переміщені та очікують повернення додому;
 - (3) ВПО, які планують залишитися у приймаючих громадах);

Традиційно вразливі

- домогосподарства з дітьми з інвалідністю;
- домогосподарства з трьома та більше дітьми;
- самотні батьки з дітьми;
- домогосподарства з дітьми до трьох років.

Подальше вивчення тенденцій та прогнозування рівня бідності найбільш постраждалих від війни домогосподарств з дітьми потребує окремого опитування, збору даних, їх аналізу та досліджень.

Що стосується традиційних підходів до вимірювання та прогнозування бідності, то серед різних типів домогосподарств з дітьми спостерігаються такі тенденції:

- Внаслідок війни у 2022 році у найбільш важкій ситуації опинилися багатодітні родини (з трьома та більше дітьми) – серед таких домогосподарств рівень бідності становитиме 84,7%, а серед домогосподарств з дітьми, де є безробітний/безробітні показник перевищив 80% (Табл. 1).
- Домогосподарства з двома дорослими та однією дитиною зазнали найбільш раптового падіння рівня життя через війну. Рівень їх бідності, згідно оцінок, зріс з 31,4% у 2021 році до 57,1% у 2022 році, тобто у 1,8 рази, при середньому по домогосподарствах з дітьми темпу змін у 1,5 рази.
- Більшого впливу, порівняно з середніми значеннями, внаслідок війни відчувають неповні домогосподарства – серед домогосподарств, які складаються з одного дорослого з дітьми, рівень бідності зростає у 1,7 рази – з 39,4% у 2021 році до 67,9% у 2022 році.

Таким чином, внаслідок війни, за оцінками, відбулося різке збільшення масштабів бідності. Серед різних типів домогосподарств з дітьми спостерігається суттєве зростання рівня бідності та зменшення диференціації за цим показником.

Таблиця 1

Рівень бідності в різних типах домогосподарств з дітьми (у 2021 р. – фактичні дані, у 2022–2023 рр. – прогнозні оцінки), %

Тип домогосподарства	2021 (факт)	2022 (прогноз)	2023 (прогноз)
Один дорослий з дітьми	39,4	67,9	70,6
Двоє дорослих з однією дитиною	31,4	57,1	56,8
Двоє дорослих із двома дітьми	50,2	66,7	66,2
Двоє дорослих із трьома і більше дітьми	53,4	77,0	77,1
Троє або більше дорослих з дітьми	51,6	71,1	72,2
Домогосподарства з дітьми, де є принаймні один безробітний	68,4	80,8	81,0
Домогосподарства з дітьми до 3 років	43,8	64,8	63,7
Домогосподарства з трьома та більше дітьми	67,2	84,7	84,8
Домогосподарства з дітьми	43,2	65,2	65,6

Джерело: розрахунки ІДСД НАН України за мікроданими ОУЖД

Серед домогосподарств з двома дорослими і однією дитиною у 2022 році очікується найнижчий показник бідності (57,1%) порівняно з іншими домогосподарствами з дітьми. Проте, оскільки такий тип домогосподарств суттєво переважає за чисельністю інші типи домогосподарств з дітьми в Україні, саме ця категорія складає основу структури «нових» бідних дітей внаслідок війни. Нові бідні діти, які до війни жили у домогосподарствах, що можна було віднести до середнього класу, наразі стикаються з усіма викликами раптової бідності і гостро відчувають обмеження як права на безпеку, освіту, охорону здоров'я, так і доступу до якісних базових, соціальних та інших послуг.

▼ Джерела даних і методологія оцінювання бідності

В Україні протягом останніх 20 років оцінки бідності, зокрема і дитячої, здійснюються, головним чином, на основі даних ОУЖД. При цьому використовуються дані мікрорівня – деперсоніфіковані та анонімізовані характеристики обстежених домогосподарств, які були відібрані за спеціальною статистичною процедурою до вибіркової сукупності, що репрезентує всі домогосподарства України. Використання даних мікрорівня забезпечує можливість визначення як показників бідності по окремих сукупностях домогосподарств (всі приватні домогосподарства по Україні та регіонах, домогосподарства з дітьми, домогосподарства з особами пенсійного віку тощо), так і оцінювати показники диференціації доходів домогосподарств та осіб, а також моделювати потенційний вплив різних факторів на рівень та якість життя населення, зокрема і домогосподарств з дітьми.

Крім даних ОУЖД, при аналізі бідності використовується інформація, отримана за результатами інших державних статистичних спостережень, релевантні адміністративні дані міністерств та відомств, інформація неурядових і міжнародних організацій.

При формуванні поточних оцінок показників бідності домогосподарств з дітьми були доступні дані ОУЖД за 2021 рік. Слід зазначити, що, враховуючи ситуацію повномасштабної війни РФ проти України, важливими наслідками якої є внутрішнє переміщення значної кількості населення та еміграція, зниження реальних доходів населення та погіршення умов проживання, репрезентативність даних ОУЖД, одержаних у 2021 році, для визначення показників 2022 року суттєво знизилася. Слід враховувати також, що Держстат у 2022 році взагалі припинив проведення низки статистичних спостережень, у тому числі і ОУЖД. Таким чином, навіть у 2023 році не буде можливості отримати дані за 2022 рік.

Використання результатів ОУЖД 2021 року для прогнозування показників бідності у 2022 році вимагало прийняття серйозних припущень щодо репрезентативності даних, співвідношень основних характеристик доходів і витрат тощо. На основі даних 2021 року та зазначених припущень було сформовано масив мікроданих для моделювання, аналогічний за структурою масиву даних ОУЖД. При моделюванні також були використані макроекономічні показники 2022 року (фактичні та прогнозні), розміри державних соціальних стандартів на 2022 рік, показники, закладені у Державний Бюджет, адміністративні дані Мінсоцполітики, інформація від міжнародних організацій, а також існуючі експертні оцінки.

Прогнозні оцінки впливу війни на бідність дітей у 2022 році мають обмеження. Відсутність будь-яких обстежень домогосподарств в період воєнного стану означає складність отримання для аналізу мікроданих поточного року. Використання масиву мікроданих ОУЖД попереднього року, відкоригованого відповідно до поточної ситуації містить ряд обмежень: 1) війна продовжується, отже ситуацію можна зафіксувати на певний момент, але можуть статися раптові зміни; 2) неможливо оцінити ситуацію на окупованих територіях та серед сімей, примусово вивезених до РФ; 3) біженці не завжди виїжджали цілими сім'ями, зокрема, з некупованих та відносно безпечних територій, але при цьому вони можуть мати спільний бюджет, навіть проживаючи в різних країнах; 4) дані щодо раптової бідності є вкрай ненадійними. Отже, в моделюванні ситуації з бідністю у 2022 році ми вимушені знехтувати рядом чинників, які могли мати значний вплив на результати. При цьому окремі похибки будуть взаємно компенсуватися, що дає змогу робити розрахунки та давати окремі оцінки.

Хоча оцінка бідності надає критично важливу інформацію про важке економічне становище домогосподарств із дітьми внаслідок війни, потрібні оцінки стану домогосподарств з дітьми у 2022 та у 2023 роках за актуальними даними щодо доступу дітей до освіти, до послуг охорони здоров'я, культури та спорту. Можливість своєчасного розв'язання проблем у цих сферах вимагає суттєвого розширення підтримки для адекватного аналізу якості життя домогосподарств з дітьми в Україні у воєнний період.

Таким чином, нагальна потреба в оцінках реальних масштабів бідності в Україні вимагає збору актуальних репрезентативних даних щодо розміщення, доходів та умов життя домогосподарств. Такі дані необхідні для розробки та реалізації політики соціальної підтримки населення, моніторингу ефективності та результативності державних соціальних програм, планування та реалізації міжнародних гуманітарних програм і заходів, оцінки їх впливу тощо.

Висновки та рекомендації

Діти зазнають непропорційно сильного впливу війни. Спостерігається тривожне зростання рівня бідності сімей з дітьми, яке, за очікуваннями, продовжиться у 2023 році. Рівень бідності домогосподарств з дітьми є вищим порівняно з домогосподарствами без дітей. Спостерігається чітка залежність – чи більше в домогосподарства дітей, тим вищими є ризики бідності. Найвищі рівні бідності спостерігалися і до війни серед багатодітних родин (з трьома та більше дітьми) – дві третини (67,2%) з них були бідними, а через війну ця цифра зросла до 84,7%.

Внаслідок війни окремі відносно благополучні категорії домогосподарств опинилися за межею бідності, водночас ті групи, що перебували за межею бідності до війни, опинилися у зоні крайньої бідності, на межі виживання.

Традиційно наявність в домогосподарстві безробітної особи істотно підвищує рівень бідності. Війна суттєво вплинула на ситуацію з безробіттям у країні. Так, за оцінками НБУ та Мінекономіки рівень безробіття у 2022 році становить в середньому 28,3% економічно активного населення¹⁷. Відповідно зросли і ризики бідності домогосподарств з дітьми.

Від монетарної бідності внаслідок війни значною мірою потерпають діти в домогосподарствах, де немає одного з батьків, або один з членів родини втратив робоче місце чи не може працювати у зв'язку із необхідністю доглядати за дитиною: домогосподарства, які складаються з одного дорослого та дітей, домогосподарства з дітьми, де є безробітний, домогосподарства з дітьми до 3-х років. Це і до війни були категорії домогосподарств з підвищеним ризиком бідності.

На додаток до різкого збільшення масштабів бідності війна спричинила й додатковий багатовимірний вплив. Економічний спад призведе до погіршення або стагнації існуючих тенденцій бідності. Руйнівні наслідки бойових дій та втрата доходів торкнулися багатьох категорій населення, проте статистичні дані демонструють, що вплив на домогосподарства із дітьми є найбільш критичним.

Для подолання руйнівного впливу війни на ситуацію з бідністю рекомендуються нижченаведені заходи.

1. **Послідовне застосування заходів соціального захисту та надання гуманітарної допомоги**, у т.ч. і грошової, є необхідним для пом'якшення впливу війни на найбільш вразливі домогосподарства з дітьми. Ці заходи слід узгодити з пріоритетами та строками реалізації більш масштабних програм, особливо спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності.
2. Заходи з соціального захисту, зокрема виплата грошової допомоги, слід спрямувати на найбільш уразливі групи, як зазначено в цьому звіті.
3. Лише монетарної політики буде недостатньо для подолання бідності та нівелювання негативного впливу на дітей та домогосподарства – **обґрунтована та орієнтована на дітей фінансово-бюджетна політика**, включно з видатками на соціальний захист, має слугувати підґрунтям для пошуку джерел фінансування та засобів до існування і заохочення споживчого попиту. **Отже, рекомендується поєднати грошові виплати з оновленими механізмами надання комплексних послуг соціального захисту на місцевому рівні.**
4. Доки триває війна, критично важливим є недопущення значного зниження купівельної спроможності населення. Це може сповільнювати економіку споживчого сектору, що збільшуватиме негативні наслідки для всієї економічної системи. Проте, головний негативний наслідок – це зниження якості життя населення, що особливо небезпечно для вразливих груп, насамперед, дітей. **Необхідно вчасно проводити індексацію соціальних виплат.**

При цьому важливо не допускати значного зсуву доходів домогосподарств від надходжень від зайнятості у бік соціальних трансфертів, оскільки існує загроза поширення утриманських настроїв, що може призвести до зниження економічної активності населення та життєвої активності взагалі. Крім того, матеріальне становище сімей з дітьми значною мірою залежить від доходів від зайнятості, а зменшення їх частки в доходах домогосподарств сприятиме підвищенню ризиків бідності дітей. Для того, щоб запобігти ризику збільшення залежності від соціальних трансфертів, слід провести додатковий економічний аналіз/моделювання з метою попередити подальше зменшення чисельності економічно активного населення.
5. Наразі в Україні існує нагальна потреба в оцінці масштабів бідності. Це вимагає вирішення питань збору репрезентативних даних щодо розміщення, доходів та умов життя домогосподарств у воєнний період.
6. Враховуючи відсутність можливості проведення стандартних державних вибіркового обстежень домогосподарств, зокрема ОУЖД, доцільною є організація та проведення в Україні у 2023 та 2024 роках щоквартального репрезентативного обстеження соціально-економічного стану домогосподарств, за результатами якого будуть отримані дані, необхідні, серед іншого, для моніторингу бідності, умов життя домогосподарств та ефективності соціальних програм.

¹⁷ <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiyonogo-zvitu-za-jovten-2022-roku>

Додаток. Тенденції бідності у 2016–2021 рр.

Монетарна бідність

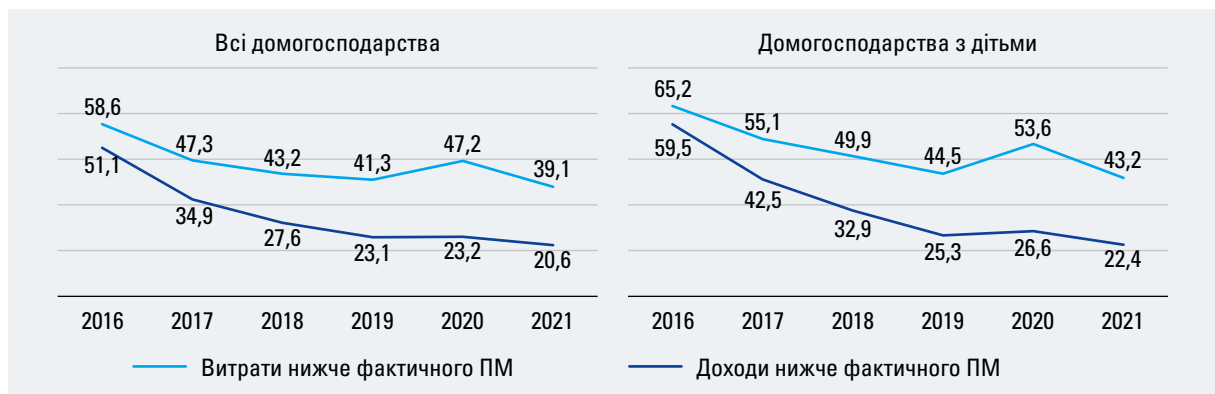
У 2021 році було зафіксовано помітне зниження рівня бідності за критерієм фактичного прожиткового мінімуму. Падіння доходів домогосподарств, яке відбулося у 2020 році, було повністю компенсовано, і показники бідності повернулися на допандемійний рівень (навіть перевищуючи значення 2019 року). Так, у 2021 році частка населення з витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму зменшилася з 47,2% до 39,1%, що свідчить про покращення споживчих можливостей значного числа домогосподарств.

Більш того, за період 2016-2021 років сформувався чіткий тренд щодо зменшення абсолютної бідності – за шість років рівень бідності за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму знизився з 58,6% до 39,1%, а за доходами відповідно – з 51,1% до 20,6%.

Серед домогосподарств з дітьми бідність традиційно вища, але динаміка за останні шість передвоєнних років повторює загальноукраїнський тренд. У 2021 році рівень бідності серед домогосподарств з дітьми зменшився з 53,6% до 43,2% (у 2019 р. – 44,5%). Темп зниження бідності серед домогосподарств з дітьми перевищував середній по країні в цілому.

Рис. 3

Динаміка бідності за 2016-2021 роки серед домогосподарств України та домогосподарств з дітьми

Джерело: розрахунки ІДСД

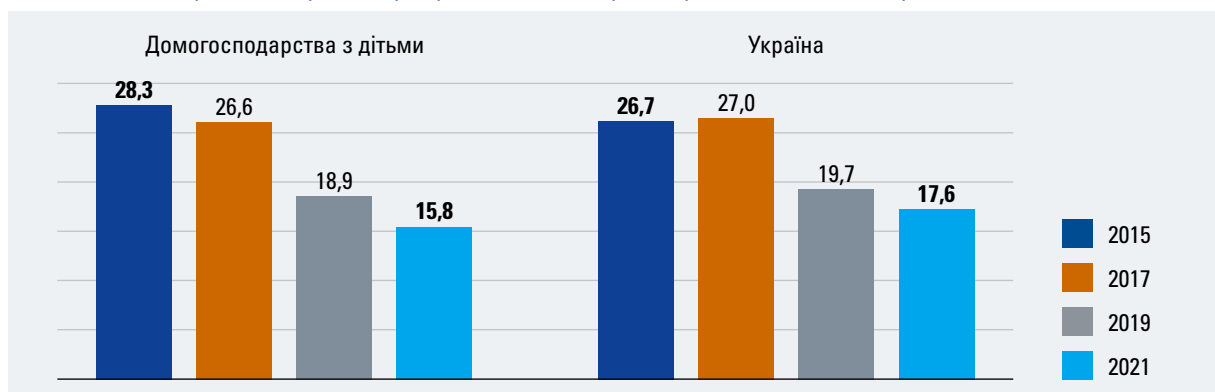
Немонетарна бідність

У 2021 році рівень немонетарної бідності серед домогосподарств України (наявність чотирьох з дев'яти ознак депривації через нестачу коштів) становив 17,6%, знизившись на 2,1 в.п. порівняно з 2019 роком (або з 19,7%). Серед домогосподарств з дітьми показник немонетарної бідності у 2021 році був нижчий – 15,8%, знизившись на 3,1 в.п. порівняно з 2019 роком (рис. 4). Відмітимо, що наслідки пандемії COVID-19 не вплинули на динаміку немонетарної бідності.

У цілому значне зниження рівня немонетарної бідності спостерігалось протягом 2015-2021 років. Особливо помітним є прогрес серед домогосподарств з дітьми – адже у 2015 році показники цієї групи мали найвищі значення (28,3%).

Рис. 4

Динаміка бідності у 2015-2021 роках серед усіх домогосподарств України та домогосподарств з дітьми, %

Джерело: розрахунки ІДСД

unicef
Hand Hygiene Kits